

Kemény G. Gábor bevezető tanulmánya igen alaposnak, átfogónak mondható, bár néhány vonatkozásban még részletesebb kidolgozást igényelt volna. Gondolunk itt pl. Mocsárynak a nemzetiségi kérdésben elfoglalt haladó és a megyei önkormányzattal kapcsolatos konzervatív felfogása közt mutatkozó ellentétre, továbbá annak elemzésére, ami nemesi osztályhelyzete ellenére is alapját képezte egyértelműen pozitív nemzetiségi politikájának. A tanulmány végigköveti Mocsáry pályáját gyermekkorától haláláig, részletesen elemmezve a magyar politikai közélet egyes eseményeit az 1860-as évektől a századvégig. Első része, terjedelmében is mintegy a fele, Mocsáry gyermekkorát, tanulmányait, majd a kiegyezés értékelésében s a közjogi vitában elfoglalt álláspontját tárgyalja, míg a második rész (59—114. p.) Mocsáry nemzetiségi politikáját elemzi. Mocsáry pályájának ilyen komplex elemzését feltétlenül helyeselnünk kell. Nemcsak egy haladó életpályáról kapunk így teljesebb képet, de megmutatkoznak ennek korlátai is, t. i. hogy megmaradva mindvégig a „közjogi ellenzékiesség” síkján a szociális kérdés felvetéséig, a tömegekig Mocsáry ugyanúgy nem jutott el, mint kora többi kevésbé haladó politikusa. Kemény helyesen utal erre a bevezetőben és a kötet „Beszédek” c. része elé írt előszavában, elemzése azonban e ponton talán lehetne részletesebb, sokoldalúbb.

A bevezetőt követő válogatás „Breviárium”, „Beszédek”, „Cikkek”, „Levelek és feljegyzések”, valamint „Irodalom” részekre tagolódik. Az utóbbi bő válogatás a korabeli magyar és nemzetiségi sajtó Mocsáryval foglalkozó cikkeiből, továbbá tartalmazza Mocsárynak „A kiegyenlítés” c., 1862-ben elközzent röpiratával kapcsolatos iratokat. E cikkek tanulságosan egészítik ki a Mocsáry műveiből kibontakozó pályaképet, jól szemléltetik Mocsáry megítélését a különböző pártok s a nekik megfelelő sajtóorgánumok részéről. Tudományos szempontból legkevésbé a „Breviárium” c. résznek van jelentősége. Az adott keretek között mintegy gondolatokat tud csak adni Mocsáry önállóan megjelent műveiből. Mocsáry pályaképe megítélésében a beszédeknek van leginkább jelentősége, hisz élete legtevékenyebb időszakában mindenekelőtt ezekben fejti ki nézeteit. Az egyes részek jól egészítik ki egymást, s ugyanakkor a bevezetőben kifejtetteket is alátámasztják. Így pl. a levelek nemcsak számos politikai gondolat őrzői, hanem bő életrajzi adataikkal elevenné, szemléletessé teszik Mocsárynak a bevezető tanulmányban megrajzolt pályáját.

A kötet egésze csak dicsérrel fogadható. Megjelenése, úgy hisszük, méltó gyümölcse több év kutatómunkájának, s bár csak az áttörésre vállalkozott, ilyen formájában is

felveti Mocsáry műveinek csak tudományos szempontú, kritikai kiadását.

Láng József

Papp Dániel: Muzsika az éjszakában. Válogatott művek. Válogatta: Lukácsy Sándor, a bevezetést írta: Nagy Miklós. Bp. 1957. Szépirodalmi K. 524 l.

„Ejnye, ki ez a Papp Dániel?”

Meglepetés és elragadtatás volt együtt ebben a közönség köréből jövő kíváncsi felkiáltásban, amit Mikszáth Kálmán tolmácsolott az Országos Hírlap (1898. okt. 7.) hasábjain, mikor *A rátótiak* megjelenése után cikket írt Papp Dánielről. Ez a felkiáltás ma időszerűbb, mint a századvégén. A *Muzsika az éjszakában* c. kötet megjelenése előtt a századvég kutatóin és néhány alapos műveltségű irodalmáron kívül vajmi kevesen tudtak érdemben Papp Dániel irodalmi alkotásairól. Ha sikerül lefűjni a port a századvég tehetősége Papp Dánielének műveiről, úgy e kötetnek és a kötet körüli népszerűsítő munkának köszönhető.

Papp Dánielt életében is érdemein alul értékelték. Így járt az utókorral is, noha a kritika, elsősorban Féja Géza előhúzza néha a süllyesztőből és „felfedezte” az olvasóközönség számára. Ez a felfedezés azonban keveset használt annak az írónak, aki egyes novelláiban Mikszáth Kálmán írásaira emlékeztető művészettel forgatja a tollat. Különösen figyelemre méltó ez a párhuzam, ha meggondoljuk, hogy Papp Dániel nem Mikszáth kitaposott útján halad, hanem a századvégi modern polgári-városi irodalom akkor még alig látható ösvényeit is keresi. Ezt a különbséget Mikszáth és Papp Dániel között a bevezető sikerült stíluselemzése még csak jobban aláhúzza és kiemeli Papp Dániel újításait. Ennek természetesen megvannak az előnyei mellett a hátrányai is. Papp Dániel túlzott polgári-városi liberalizmusa lojálisabban reagál a kor politikai életére, mint Mikszáth dzsentri-verő regényei, de igazán modern hangja már a századvég és a XX. század elejének irodalmi felfogását és stílusát csendíti meg.

A kötetet Nagy Miklós bevezetése nyitja meg. Könnyed, elegáns írás, ahol a finom, szinte nyugatos esszé stílushoz jól simulnak az irodalomtörténetész filológiai adatai és a jószemű kritikus megjegyzései. Néhol elszakadva a „fennkölt” irodalmi nyelvtől, egy-egy köznapi szót csempész mondattai közé, amely aztán hangulatosan csattan közvetlenségével a gondosan kiesztorgályozott választékos kifejezések között. A bevezetőben Papp Dániel portréjával szinte egyenlő értékű ínynt kapnak azok az irodalmi és politikai problémák, amelyek a kötet írójával összefüggésben állnak. A hasonlatok és párhuzamok sokszor

olyan gazdagok, hogy mögöttük szerényen húzódik meg Papp Dániel alakja. Van az előszóban valami nagyvonalúság, székszavúság, széleskörű kitekintés, játékos kézbentartása és csillogtatása az egész századvégi irodalomnak, amit néhol remekül jellemez néhány mondattal — kell-e remekebb megvilágítás, mint amivel szétválasztja Herczeg Ferenc meghamisított tejszínhabos, huszártisztes, bokacsattogtatós Bácskáját Papp Dánielétől —, de mégis kevés azoknak, akiknek elsősorban szeretnénk és szeretné a bevezető írója is felfedezni Papp Dánielt. A bevezetőnek ez a szépséghibája természetesen alig von le valamit az eddigi legjobb Papp Dániel tanulmány értékéből.

A válogatás, kiemelve a legjobb írásokat, jól egészíti ki és sikerrel mutatja meg Papp Dániel írói egyéniségét, noha a kötet elején a korai művek elbírálásánál az elnéző liberalizmus helyét szorít néhány gyengébb novellának is.

A kötet esztétikai kivitelezésének értékét nagyban növelik Kass János rutinos vonalvezetésű illusztrációi, melyek közül néhány — a *Csempészbecsület*, *A beosztott altábornagy*, a *Lutzék történetei* című novellákhoz készültek — nemcsak a szöveghez jól illő jellemző figurákat rajzol, hanem művészi igényűek is. A kötetet Lázár György alapos, de néhol kissé bőbeszédű jegyzetei zárják.

Téglás Tivadar

Dolmányos István: Költők barátságától népek testvériségéig. Magyar—orosz haladó művelődési kapcsolatok a dualizmus korában. Bp. 1959. Gondolat K. 220 l.

Az utóbbi években filológiai folyóiratainkban számos, az orosz—magyar kulturális kapcsolatokra vonatkozó részlettanulmány, adatközlés látott napvilágot. Megtörtént az anyag egy részének összefoglalása is (Rejtő István: Az orosz irodalom fogadtatása Magyarországon. Bp. 1958. Akadémiai K. [Irodalomtörténeti Füzetek, 21.]). Minderről azonban csak meglehetősen szűk szakmai közönség szerzett tudomást. Dolmányos István most azt a fontos feladatot vállalta magára, hogy olvasóinknak az eddignél jóval szélesebb körét ismertesse meg a két nép művelődési kapcsolatainak kialakulásával és fejlődésével. Dolmányos az összes eddigi kutatások eredményeit figyelembe vette, könyvét mégsem nevezhetjük csak a különböző cikkeket összefoglaló kompilációnak. Az elszórt adatokat összefüggő keretbe foglalta, a kapcsolattörténet egyes tényeit sokoldalúan megvilágította, megrajzolta társadalmi hátterüket. Dolmányos több fontos kérdésben kibővítette az eddigi kutatások körét. Igen érdekesen mutatja be például

tudományos, zenei, képzőművészeti kapcsolataink fejlődését, amelyről az eddigi tanulmányok semmit, vagy csak nagyon keveset mondtak.

A szerző korszakonként áttekinti a jelentősebb orosz írók műveinek magyar fordításait, s azoknak kritikai fogadtatását. Külön felhívja a figyelmet arra, hogyan vélekednek a magyar írók az orosz irodalomról. Nem elégszik meg a már eddig megjelent bibliográfiai adatok felhasználásával, hanem olyan új területekre is ráirányítja a kutatók figyelmét, amelyeket eddig még nem tártak fel. Így például gazdag orosz irodalmi anyagot talál az Ugron-csoport *Magyarország* c. lapjában, élénktárja a Szabó Ervin hagyaték eddig ismeretlen orosz vonatkozásait, ismerteti Justh Zsigmond naplóját.

Szemléletes és sok tekintetben új az utolsó fejezet, amelyben a szerző az orosz irodalom magyar fogadtatásának 1909—1919-ig terjedő szakaszát vizsgálja fel. E fejezetben fontos helyet foglal el Gorkij. Igen tanulságos a Gorkij művek magyarországi elterjedésének elemzése. Mindössze egy adatot szeretnénk helyesbíteni. Az *Any*a magyarországi megjelenését Dolmányos az eddigi kutatások alapján 1912-re teszi. Nemrég rátaláltam a *Magyar Szó* 1908-as évfolyamában Gorkij regényére, amelynek minden bizonnyal ez az első magyar fordítása (*Magyar Szó* 1908. április 12—szeptember 2.).

A könyv külön érdemeként kell megemlítenünk, hogy nemcsak az orosz irodalom magyar fogadtatásáról tájékoztat, hanem kiter a magyar irodalom oroszországi visszhangjának kérdésére is.

Dolmányos egyik kritikusa a mű szerkezetét kifogásolta. Ez nem egészen jogos, mert a szerteágazó anyaghoz képest a könyv eléggé áttekinthető. Csak a névmutatót hiányoljuk, amely segítené az olvasót a tájékozódásban. Ez a szemrehányás azonban a kiadót illeti. A szerzőnek azt vethetjük fel, hogy egyes esetekben nem eléggé ellenőrzött tényekből von le következtetéseket, illetve a koncepció kedvéért helyenként leegyszerűsíti a tényeket. Az első fejezetben például így ír: „A különböző országokban küzdő haladó művészeti irányzatok rokonszenveztek egymással, de ellenségüknek tartották a haladás kerékkötőinek bájolgását, még ha nyelvükön szót is hozzájuk. Ady szerette Tolsztojt, de nem állhatta Szabolcskát, Nyekraszov szerette Petőfit, de nem kedvelte Bulgariint. Jellemző módon Tormay Cecil Andrejevért lelkesedett, a Russzkij Vesztnyik viszont leginkább Herczeg Ferencet fordította.” (Dolmányos István; i. m. 11. l.). A tétel kétségtelenül helyes, a bizonyító példák azonban nem mind meggyőzőek. A nem éppen szavahihető Sarapov állításán kívül, sajnos nincsen kézzelfogható bizonyítékunk arról, hogy Nyekra-